

ȘTEFAN CEL MARE – PROFILUL COMPLET AL UNUI DOMNITOR DE LEGENDĂ

Valentin TĂNASE

Personalitate marcantă a istoriei naționale, Ștefan cel Mare a devenit de-a lungul veacurilor o efigie fundamentală a identității românești. Canonizarea sa, legiferată în anul 1992, prin hotărârea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române nu a făcut decât să îi consfințească apelativul „Ștefan cel Mare și Sfânt” pe care tradiția populară i-l acordase deja cu cinci secole în urmă. Au existat însă și opinii împotriva acestei sanctificări.

S-a afirmat că Ștefan cel Mare avea un caracter violent, fiind „mânios și degrabă vărsătoriu de sânge nevinovat”, conform cunoscutei cronici a lui Grigore Ureche, uitându-se faptul că celebrul cronicar era un exponent al clasei nobiliare, care la mai bine de sută de ani de la moartea marelui domn era încă refractară la tendințele centralizatoare radicale ale lui Ștefan cel Mare îndreptate împotriva direcțiilor divergente ale marii boierimi. Cei mai mulți oponenti aduc însă ca argument viața privată a marelui domn și tradiția potrivit căreia voievodul

Fig. 1 Ștefan cel Mare

a fost un soț veșnic infidel, cu numeroase legături extraconjugale și copii nelegitimi în toate târgurile Moldovei. Documentele și adevărul istoric infirmă însă această legendă. Ștefan cel Mare a avut cu

certitudine doar un singur copil nelegitim, Petru Rareș, care avea să devină cel mai valoros succesor al său. Ceilalți descendenți ai săi sunt urmași legitimi din cele trei căsătorii ale sale. Spre deosebire de Ștefan cel Mare, bunicul său, Alexandru cel Bun, domn al Moldovei (1400-1432), despre care nu s-a afirmat niciodată că ar fi fost adulter, a avut 16 copii, dintre care doar doi legitimi. Această amplă descendență, prin numeroasele conflicte generate de succesiunea la tron a avut un rol deosebit de nefast în istoria Moldovei în cei 25 de ani scurși între domnia bunicului și cea a ilustrului său nepot. Marea problemă a continuității și a echilibrului dinastic și politic al țărilor române în perioada medievală a fost tocmai sistemul nefericit de succesiune la tron. Spre deosebire de monarhiile europene apusene, în care urmașul la tron era întotdeauna întâiul născut legitim de sex masculin, cu eliminarea de la succesiune a tuturor descendenților nelegitimi, în Moldova și în Țara Românească aveau dreptul la tron atât urmașii legitimi, cât și cei născuți din legături extraconjugale ale domnului defunct, cu condiția să își poată dovedi descendența. Acest sistem a generat de-a lungul timpului numeroase conflicte, deseori sângeroase, între diferiții pretendenți la coroană, sprijiniți de unele facțiuni boierești sau de puteri străine învecinate, creând haos, instabilitate și regres economic. Mulți domnitori români de valoare au fost însă „copii din flori”, cum erau denumiți în epocă bastarzii. Chiar tatăl lui Ștefan cel Mare, Bogdan al II-lea, domn al Moldovei (1449-1451), era fiu nelegitim al lui Alexandru cel Bun. Petru Rareș, Ioan vodă cel Viteaz și chiar voievodul unificator, Mihai Viteazul au fost fii nelegitimi fără ca acest fapt să le diminueze meritele. Dacă Ștefan cel Mare ar fi avut și alți fii nelegitimi, aceștia ar fi avut cu siguranță pretenții la tron, avându-se în vedere ilustra lor descendență. Istoria nu consemnează nici un alt urmaș nelegitim al domnului, cu excepția, desigur, a lui Petru Rareș. Prin urmare, legenda numeroșilor

copii din flori ai lui Ștefan Voievod este falsă, din punct de vedere istoric. De altfel, între normele de etică și de morală ale veacului al XV-lea și cele de astăzi există o mare diferență și ar fi o greșeală să judecăm epoca lui Ștefan cel Mare prin prisma viziunii etice și morale contemporane.

Din punct de vedere al vieții personale, marele domn a avut trei căsătorii legitime. În lumea capetelor încoronate de atunci și de mai târziu, legăturile matrimoniale se stabileau, în primul rând, din rațiuni politice, pentru a asigura alianțe profitabile și prestigiu internațional și, rareori sau deloc, din rațiuni sentimentale. De cele mai multe ori, căsătoriile se puneau la cale prin mijloace diplomatice, fără ca viitorii miri să se cunoască în mod direct. Odată încheiată alianța matrimonială, rolul doamnei țării se reducea la acela de a-i dăruia suveranului urmași de sex masculin pentru a-i asigura descendența la tron. Doamna țării avea curtea și anturajul ei, separate de cele ale domnului, și participa, rareori, la evenimentele publice oficiale ale epocii, fără a avea nicio implicare în deciziile politice importante. Au existat uneori și excepții, când doamne înzestrate cu o voință și un caracter puternic s-au implicat activ în actele politice ale țării. Este cazul Elisabetei Rareș, a doua soție a lui Petru Rareș, a fiicei sale, Chiajna, soția domnului Țării Românești, Mircea Ciobanul și a Elisabetei Movilă, soția domnului Moldovei, Ieremia Movilă. Ca și în apusul Europei, domniile români aveau obiceiul de a întreține la curte amante oficiale, țititoare sau metrese, cum erau denumite în epocă, în compania cărora se afișau uneori chiar în activități publice, fără ca acest lucru să fie considerat ofensator la adresa moralei domnului. De multe ori, aceste țititoare le dăruiau suveranilor urmași de sex masculin, care odată deveniți majori își încercau dreptul la moștenirea părintească asemenea urmașilor legitimi. Acesta era universul personal, casnic al domnilor Moldovei și Țării Românești în veacurile al XV-lea și al XVI-lea.

Prima grijă a lui Ștefan cel Mare, după consolidarea domniei începută în anul 1457, a fost aceea de a încheia o căsătorie de prestigiu, care să îi asigure pe lângă o alianță politică și o descendență la tron. Prin rețelele diplomatice ale epocii a pus la punct detaliile căsătoriei cu prințesa Evdochia, sora marelui cneaz al Kievului, Simeon, și fiica defunctului cneaz, Alexandru (Olelko). Căsătoria a avut loc la Suceava la 5 iulie 1463, la

șase ani de la învestirea sa ca domn al Moldovei. Actul matrimonial era considerat atunci un element important al consolidării domniei suveranului, o premisă a continuității dinastice, așa cum și în mediul rural de astăzi, căsătoria este considerată pentru orice bărbat dovada intrării sale în maturitatea deplină. Căsătoria a durat doar patru ani, până în 1467, când Evdochia s-a stins din viață ca urmare a unei boli sau a unei nașteri nefericite. Se știu foarte puține lucruri despre prima soție a voievodului.

Ea nu a apucat să vadă gloria și împlinirea marelui său soț, murind chiar în timpul bătăliei

Fig. 2 Evdochia din Kiev

victorioase de la Baia, purtată de Ștefan cel Mare împotriva Regelui Ungariei, Matei Corvin, care invadase Moldova cu gândul de a-l înlocui din scaunul țării. Ea nu a avut nici mângâierea de a-și avea soțul la căpătâi în cea din urmă clipă. Ștefan cel Mare a iubit-o în mod deosebit pe prima sa soție. Chiar și în amurgul vieții, marele domn făcea încă dani și pomeni pentru sufletul Evdochiei. Întâia doamnă a Moldovei a fost înmormântată în biserica Mirăuților, fostă mitropolie a

Moldovei. I se cunoaște un singur portret mural postum, care oferă o imagine vagă și aproximativă a frumuseții blonde de tip ucrainean pe care probabil a avut-o. Evdochia din Kiev i-a dăruit soțului său trei copii: Alexandru (n. cca 1464 - d. 1496), Petru (n. 1465-1466 - d. 1480) și Elena (Olena) (n. 1466 - d. 1505).

Alexandru a fost cel dintâi născut al lui Ștefan cel Mare, primul urmaș desemnat la tron și asociat la domnie încă de tânăr, dar care din nefericire a murit înaintea tatălui său, în 1496, fără a-și împlini menirea. Există opinii potrivit cărora, Alexandru nu ar fi fost fiul Evdochiei, ci al unei anume Marușca, considerată fie o țititoare a domnului, fie o primă soție anterioară Evdochiei, pe vremea când Ștefan

cel Mare era doar un aspirant la tron. În afara unui pomelnic cu o autenticitate aproximativă, aflat la mânăstirea Bistrița, în care această Marușca este menționată în treacăt, nu există niciun alt document referitor la acest subiect. Cel mai plauzibil, avându-se în vedere importanța pe care Ștefan cel Mare a dat-o primului său născut, Alexandru a fost fiul Evdochiei, mai ales că a primit la naștere numele bunicului, dar și al socrului domnului. Pentru a-și întări succesiunea, tatăl său l-a asociat încă de timpuriu la domnie, stabilindu-i propria curte în Țara de Jos, la Bacău. Alexandru i-a fost alături lui Ștefan cel Mare în marea bătălie de la Valea Albă – Războieni din anul 1476, purtată împotriva oștilor otomane invadatoare ale sultanului Mahomed al II-lea și promitea a fi un vrednic succesor la tron. În anul 1489, Alexandru s-a căsătorit cu fiica voievodului Transilvaniei, Bartolomeu Dragffy (supranumit Birtoc, în cronicile moldovenești), pecetluind astfel o alianță matrimonială deosebit de utilă. Există însă și opinii potrivit cărora Alexandru s-ar fi căsătorit cu o descendentă din dinastia Asăneștilor, foști țari ai Bulgariei, înrudiți cu dinastia împăraților Paleologi, cu care ar fi avut ca fiu pe Ștefan, supranumit mai târziu „Lăcustă”, impus de turci pe tronul Moldovei între cele două domnii ale lui Petru Rareș, între anii 1538 și 1540. Viitorul său s-a oprit însă abrupt în anul 1496, când a murit neașteptat, spre marea durere a părintelui său.

Celălalt fiu, Petru, a murit încă din adolescență, în anul 1480.

Fiica sa și a Evdochiei, Elena, sau Olena, a avut, la rândul său, un destin nefericit. Prin tratative diplomatice a fost perfectată o căsătorie între prințesa moldoveană și prințul Ivan Ivanovici, urmașul marelui cneaz al Moscovei, Ivan al III-lea. Căsătoria a fost încheiată în anul 1482 cu speranțe pozitive de ambele părți. Din păcate, decesul prematur al mirelui și intrigile celei de-a doua soții a marelui cneaz, Ivan al III-lea, au eliminat-o pe sărmana Elena și pe fiul ei de la succesiune. Ea și-a sfârșit zilele în regim de detenție în anul 1505, la doar un an după moartea marelui său tată. Nefericirea Elenei a fost cea de-a doua mare durere a lui Ștefan cel Mare.

După decesul Evdochiei, domnul Moldovei nu putea rămâne multă vreme văduv, astfel că în anul 1472, ca urmare a unor contacte diplomatice, a fost încheiată căsătoria lui Ștefan cel Mare cu prințesa

Maria de Mangop, descendentă din ilustra familie a împăraților bizantini din dinastiile Comnen - Paleolog, sora suveranilor Isac și Alexandru ai principatului Mangop. Căsătoria era, în primul rând, o alianță matrimonială prestigioasă, Ștefan cel Mare putându-se considera un urmaș îndreptățit la purpura imperială bizantină. Prestigiul era însă

Fig. 3 Maria de Mangop

doar nominal, puterea politică a principatului de Mangop rezumându-se la un teritoriu redus în peninsula Crimeea și la o capacitate militară neglijabilă. Cu toate acestea, atât Ștefan cel Mare, cât și curtea sa au fost foarte mulțumiți de această căsătorie, acordându-i domniței Maria de Mangop toate onorurile cuvenite.

Prințesa bizantină i-a fost alături sufletește domnului Moldovei în marile sale campanii militare purtate împotriva Imperiului Otoman, la Vaslui, în anul 1475

și la Valea Albă - Războieni, în anul 1476. Ea este cea menționată în legenda privitoare la cetatea Neamțului din culegerea „O samă de cuvinte” a cronicarului Ion Neculce, reluată în versuri de Dimitrie Bolintineanu în poezia „Muma lui Ștefan cel Mare”, cu mențiunea corectiei istorice a faptului că în campania din anul 1476, mama domnitorului nu putea fi prezentă, ea decedând în anul 1465. La tensiunea și grijile anilor de cumpănă pentru istoria Moldovei i s-a adăugat doamnei țării și marea durere a cuceririi Mangopului de către oștile otomane, urmată de uciderea întregii sale familii în anul 1475. Sănătatea șubredă a Mariei de Mangop nu a rezistat acestor ultime încercări, astfel că prințesa bizantină s-a săvârșit din viață, în postul Crăciunului anului 1477, după doar cinci ani de căsătorie. Mormântul ei se află în necropola domnească din biserica mânăstirii Putna. Sub baldachinul de marmură, asemănător celui care acoperă mormântul lui Ștefan cel Mare,

se află o lespede tombală bogat ornamentată, acoperită odinioară de o tapiserie, păstrată astăzi în muzeu. Tapiseria, considerată o capodoperă a artei decorative medievale românești, o înfățișează pe descendenta ultimilor bazilei în costum imperial brodat cu vulturii bicefali ai Bizanțului, având mâinile împreunate pe piept și lacrimi de sânge pe chip. Maria de Mangop i-a dăruit soțului său doi fii gemeni: Iliăș (n. 1473 - d. 1473) și Bogdan (n. 1473 - d. 1479), morți de timpuriu, unul la scurt timp după naștere, iar celălalt la doar doi ani după moartea mamei sale. Amândoi au fost înmormântați în biserica mănăstirii Putna.

Cea de-a treia, cea mai îndelungată și cea mai fericită căsătorie a lui Ștefan cel Mare a fost cea încheiată cu prințesa Maria-Voichița, fiica lui Radu cel Frumos, domn al Țării Românești (1462-1473) și (1474-1475) și frate al domnitorului Vlad Țepeș. Radu cel Frumos a fost dușmanul lui Ștefan cel Mare, cei doi situându-se pe poziții diametral opuse în privința atitudinii față de Imperiul Otoman. Conflictul dintre cei doi domni s-a concretizat în mai multe confruntări militare câștigate întotdeauna de Ștefan cel Mare. Într-una dintre aceste lupte, cea de la Cursul Apei din anul 1473, Ștefan cel Mare l-a învins pe Radu cel Frumos și l-a înlocuit în scaunul Țării Românești cu pretendentul Laiotă Basarab, urmându-și planul de a impune în Țara Românească un domn favorabil politicii sale antiotomane. Înfrângerea lui Radu cel Frumos a fost atât de radicală, încât acesta s-a refugiat în Transilvania, lăsându-și cetatea de scaun, familia și averile în mâinile învingătorului. Doamna Despina, soția lui Radu cel Frumos și fiica sa Maria-Voichița au devenit ostaticile lui Ștefan cel Mare, urmându-l pe domn la curtea sa din Suceava și devenind în scurtă vreme din prizoniere, invitate de onoare. Se pare că Maria-Voichița, pe atunci încă o copilă care moștenise frumusețea tatălui său, a atras atenția marelui domn. Grija pe care le-a acordat-o tinerei prințese și mamei sale în viața de la curte dovedesc interesul deosebit al lui Ștefan cel Mare pentru această nouă prezență feminină în universul său. Între el și Maria-Voichița era o diferență de aproximativ douăzeci de ani. Pe de altă parte, Radu cel Frumos, ca și fratele său, Vlad Țepeș erau verii săi, astfel încât tânăra prințesă îi era un fel de nepoată. Cu toate acestea, Ștefan cel Mare a dat întâietate sentimentelor și nu rațiunilor de ordin politic, astfel că la trei ani de la moartea Mariei de Mangop, o lua în căsătorie pe Maria-Voichița.

Această ultimă și fericită legătură matrimonială a durat 24 de ani, până la moartea domnului în anul 1504. În majoritatea picturilor murale din ctitoriile sale care au ajuns până la noi, în care Ștefan cel Mare este înfățișat alături de familia sa, cea care îl urmează este Maria-Voichița, astfel încât se cunosc mai multe portrete ale acesteia. Lăsând la o parte canoanele bisericești și reprezentarea iconografică

Fig. 4 *Maria-Voichița*

convențională de tip bizantin, se poate desprinde din imaginile doamnei Moldovei o anumită frumusețe interioară. Maria-Voichița i-a dăruit marelui său soț trei copii: Bogdan-Vlad (n. 1480 - d. 1517), Ana (n.? - d. 1499) și Maria-Cneajna (n.? - d. 1517), supraviețuindu-i până în anul 1511. Bogdan-Vlad a devenit în anul 1496, după decesul primului urmaș la tron, Alexandru, succesorul desemnat al tatălui său. El

i-a urmat ilustrului său părinte în anul 1504, fiind domn al Moldovei până în anul 1517, când a murit prematur, la doar 38 de ani, fără a se ridica la nivelul tatălui său.

Singurul copil născut dintr-o relație extraconjugală al lui Ștefan cel Mare a fost Petru Rareș, care s-a dovedit a fi și cel mai vrednic dintre urmașii săi. Petru era fiul Mariei din Hârlău, soția unui bogat negustor de pește, poreclit Rareș, din cauza părului său rar, și s-a născut probabil în intervalul anilor 1487-1490, dacă considerăm că avea aproximativ 40 de ani în anul 1527, atunci când a fost ales domn. Maria Răreșoia a fost, se pare, o femeie deosebit de frumoasă de vreme ce a atras interesul domnului Moldovei. Odată devenit domn, la solicitarea boierilor, după moartea nepotului său, Ștefăniță vodă, Petru Rareș i-a acordat o deosebită atenție mamei sale, oferindu-i toate onorurile, chiar dacă nu era de

neam domnesc. Viteaz, cutezător, impetuos, iubitor de frumos și de fast, dar fără a avea înțelepciunea și calitățile politice și diplomatice ale părintelui său, Petru Rareș s-a dovedit a fi în cele două domnii ale sale (1527-1538) și (1541-1546) unul dintre marii domnitori ai Moldovei. Lui i se datorează ultima înflorire culturală și artistică a Moldovei. În timpul său, ctitoriile sale și ale tatălui său au căpătat cea splendidă decorație murală exterioară care le fac să rivalizeze cu marile fresce ale Renașterii italiene, fiind considerate cu îndreptățire monumente ale patrimoniului UNESCO.

Aceasta a fost, în general, viața personală a lui Ștefan cel Mare, care, privită retrospectiv în datele ei esențiale, infirmă legenda familială negativă care i s-a atribuit de-a lungul timpului. A fost o viață încărcată de împliniri și succese, dar și de mari dureri, pe care voievodul a știut să le ascundă în suflet, fără a-i afecta activitatea publică și marile decizii politice. Asemeni altor nume ilustre ale istoriei, Ștefan cel Mare a avut o personalitate complexă, desigur cu lumini și umbre, dar călăuzită mereu de scopuri nobile și înalte. Nu elementele secundare ale existenței sale, ci marile sale fapte de arme, înțelepciunea și clarviziunea sa politică au fost cele care l-au propulsat în eternitate. Poate că cel mai bine i se potrivește caracterizarea pe care i-a făcut-o marele istoric Nicolae Iorga: „Într-însul găsisse poporul românesc cea mai curată și mai deplină icoană a sufletului său: cinstit și harnic, răbdător fără să uite și viteaz fără cruzime, strașnic în mânie și senin în iertare, răspicat și cu măsură în grai, gospodar și iubitor al lucrurilor frumoase, fără nici o trufie în faptele sale”.

Mulți sfinți venerați ai creștinătății și-au dobândit sfințenia, unii prin exemplul întregii lor vieți, alții printr-o singură faptă memorabilă al cărei ecou a străbătut și influențat generații, epoci și chiar veacuri. Ștefan cel Mare nu are nevoie de argumente pentru a-și justifica canonizarea. El este de mai bine de o jumătate de mileniu unul dintre sfinții panteonului național. Exemplul întregii sale vieți de „Atlet al lui Hristos” – cum a fost denumit de către contemporanul său, Papa Sixtus al VI-lea, închinată unei singure idei generoase – aceea de demnitate și independență – idee care a străbătut veacurile până la noi, îl îndreptățește a fi considerat sfânt, iar cea mai simplă și mai sinceră justificare, a

dat-o în urmă cu aproape patru sute de ani, același Grigore Ureche, care anterior îl numise: „mânios și degrabă vărsătoriu de sânge nevinovat”: „Ci după moartea lui, până astăzi, îi zicu sveti (sfântul) Ștefan vodă, nu pentru sufletu ce iaste în mâna lui Dumnezeu, căci el încă au fost om cu păcate, ci pentru lucrurile lui cele vitejești, carile niminea dintre domni, nici mai nainte, nici după aceea, nu l-au ajunsu”.

FAMILIA LUI ȘTEFAN CEL MARE

Ștefan cel Mare (născut cca 1435-1440 – decedat 2 iulie 1504)

Domn al Moldovei (12 aprilie 1457 - 2 iulie 1504)

TATĂL: Bogdan al II-lea, domn al Moldovei (1449-1451), asasinat în anul 1451 la Reuseni de fratele său vitreg, Petru Aron.

MAMA: Maria-Oltea (născută ? - decedată 1465), descendentă din familia boierilor olteni.

UNCHI: Vlaicu – fratele mamei; a deținut funcții administrative în timpul domniei lui Ștefan cel Mare.

FRAȚI: Ioachim, Ioan, Cârstea – nu se cunosc detalii asupra biografiei lor.

SURORI: Maria – căsătorită cu **Șendrea**, portar al Sucevei, căzut în luptă, în bătălia de la Râmnic, în anul 1481; **Sora** – căsătorită cu vornicul **Isaia**, condamnat la moarte și executat pentru trădare în anul 1470.

SOȚIILE LUI ȘTEFAN CEL MARE

Evdochia din Kiev (născută ? - decedată 1467). Sora marelui cneaz al Kievului, Simeon. Căsătoria a durat între anii 1463 și 1467.

Copii din prima căsătorie

Alexandru (născut cca 1464 - decedat 1496). Căsătorit în 1489 cu **Maria**, fiica lui Bartolomeu Dragffy, voievodul Transilvaniei.

Petru (născut cca 1465-1466 - decedat 1480).

Elena (Olona) (născută 1466 - decedată 1505). Căsătorită cu **Ivan Ivanovici**, fiul marelui cneaz al Moscovei, Ivan al III-lea.

Maria de Mangop (născută ? - decedată 1477).

Sora principilor de Mangop, Isac și Alexandru, din dinastia imperială bizantină Comnen-Paleolog. Căsătoria a durat între anii 1472 și 1477.

Copii din a doua căsătorie

Petru (născut 1473 - decedat 1473)

Bogdan (născut 1473 - decedat 1479)

Maria-Voichița (născută? - decedată 1511).

Fiica lui Radu cel Frumos, domn al Țării Românești. Căsătoria a durat între anii 1480 și 1504.

Copii din a treia căsătorie

Bogdan-Vlad (născut 1480 - decedat 1517).
Domn al Moldovei între anii 1504 și 1517.

Ana (născută cca 1481 - decedată 1499).

Maria-Cneajna (născută cca 1482 - decedată 1517).

Din relația extraconjugală cu **Maria Răreșoia** din Hârlău:

Copil

Petru Rareș (născut cca 1487-1490 - decedat 1546). Domn al Moldovei între anii 1527 și 1538 și 1541-1546.